

Розділ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ Альянсу

Новий клімат безпеки в Європі

Нові інститути

Стратегічна концепція Альянсу

**Роль об'єднаних збройних сил і трансформація
оборонної стратегії Альянсу**

Ініціатива з обороноздатності НАТО

Ядерні сили НАТО у новому кліматі безпеки

ТРАНСФОРМАЦІЯ Альянсу

НОВИЙ КЛІМАТ БЕЗПЕКИ В ЄВРОПІ

4 квітня 1989 року Альянс святкував сорокову річницю підписання Північноатлантичного договору. Ця подія збіглася з глибокими змінами, що сталися у відносинах між Сходом і Заходом та у міжнародних відносинах в цілому. Водночас відбувалися далекосяжні зміни клімату безпеки. Північноатлантичний альянс відіграв провідну роль у створенні умов для перетворень, які описані на цих сторінках. Забезпечивши основу колективної оборони та спільної безпеки держав-членів та зберігаючи стратегічний баланс у Європі протягом холодної війни, Альянс гарантував їх свободу і незалежність. Згідно з Північноатлантичним договором він продовжує виконувати ці ключові функції, але додає до них нові завдання. Він розбудовує підвалини, які створив для сприяння стабільності, що базується на спільних демократичних цінностях та повазі до прав людини і верховенстві права на усьому континенті.

У наступних розділах описано природу і напрям змін, прогрес у досягненні багатьох довготривалих цілей Альянсу, а також основні принципи питання, що непокоять країн-учасниць та їхніх партнерів по співпраці в міру того, як вони продовжують адаптувати свою політику і формувати спільні інституції для розв'язання нових завдань.

Початки змін у кліматі безпеки

Джерела змін, які трансформували політичну карту Європи, беруть свій початок у низці подій у 1960-х та 1970-х роках, які мали далекосяжні наслідки. Хоча ці події були багатоаспектними, особливо виділяються три з них: прийняття Альянсом у грудні 1967 року доктрини Хармеля, що базувалася на утриманні адекватного рівня оборони і одночасних пошуках шляхів послаблення напруження у відносинах між Сходом та Заходом; початок втілення Федеративною Республікою Німеччина в 1969 році "Східної політики" канцлера Віллі Брандта, спрямованої на розвиток більш позитивних відносин зі східноєвропейськими державами та СРСР у межах, визначених внутрішньою політикою їхніх урядів та їх діями за кордоном; прийняття Гельсінського Заключного акта НБСЄ¹ у серпні 1975 року, який встановив нові норми обговорення питань у галузі прав людини

1 НБСЄ була перейменована в ОБСЄ у січні 1995 р.

та впровадив заходи, спрямовані на посилення взаємної довіри між Сходом і Заходом.

Низка не менш важливих подій позначала розвиток відносин Захід - Схід протягом 1980 - х років. Серед них: розгортання у Європі ядерної зброї середнього радіуса дії після прийняття у грудні 1979 року рішення про паралельний розвиток ядерної модернізації і контролю за озброєннями; підписання у грудні 1987 року Вашингтонського договору, який привів до широкомасштабного знищення американських та радянських ракет наземного базування середнього радіуса дії; перші ознаки змін у Східній Європі, пов'язані з виникненням і визнанням у серпні 1980 року, незважаючи на подальші невдачі, незалежного профспілкового руху "Солідарність" у Польщі; наслідки грудневого 1979 року вторгнення СРСР в Афганістан і остаточне виведення радянських сил звідти у лютому 1989 року; призначення у березні 1985 року Михайла Горбачова на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС.

У березні 1989 року в рамках НБСЄ у Відні розпочались нові багатообіцяючі переговори з питань контролю над озброєннями між 23 країнами, членами НАТО та Організації Варшавського договору, які стосувалися скорочення звичайних збройних сил у Європі (ЗЗСЄ). Саміт НАТО, який пройшов у Брюсселі наприкінці травня 1989 року, набув особливого значення на тлі цих подій. Були опубліковані дві принципові заяви щодо політики Альянсу, зокрема, декларація з нагоди сорокової річниці Альянсу, у якій були визначені цілі та напрями політики, якими мали керуватися члени НАТО протягом п'ятого десятиріччя його існування; а також всебічна Концепція контролю за озброєннями та роззброєння.

Декларація саміту 1989 року містила багато надзвичайно важливих елементів. У ній були визнані зміни, що відбувались у Радянському Союзі та інших східноєвропейських державах, та окреслений підхід Альянсу до подолання розділення Європи і досягнення далекосяжної мети формування справедливого та мирного європейського порядку. Вона підтвердила потребу в надійних та ефективних силах стримування й адекватної оборони і оприлюднила потрійну ініціативу президента США Буша щодо контролю над ЗЗСЄ, яка закликала до а) прискорення переговорів з ЗЗСЄ у Відні; б) значного скорочення додаткових категорій звичайних збройних сил; в) значного скорочення особового складу військ США та СРСР, розташованих за межами території своїх країн. У декларації саміту була представлена широка програма розширення співпраці між Сходом і Заходом в інших галузях, дій з розв'язання значних глобальних проблем і заходів, спрямованих на досягнення довгострокових цілей Альянсу.

Події кінця вісімдесятих

Протягом вісімдесятих років продовжували відбуватись події великого значення для всього європейського континенту та міжнародних відносин у цілому. Наприкінці 1989-го та на початку 1990 року вдалося досягти значного прогресу у реформі політичних та економічних систем Польщі та Угорщини, а у Німецькій Демократичній Республіці, Болгарії, Чехословаччині та, після запеклої боротьби, у Румунії були здійснені кроки до свободи і демократії, які перевершили усі сподівання.

Обіцянка покласти край розділенню Європи, а з ним і розділенню Німеччини, дана понад сорок років тому, набула реального значення з падінням у листопаді 1989 року Берлінського муру. Окрім великого символічного значення, ця подія, на думку членів Альянсу, стала частиною широкомасштабного процесу, що вів до справді єдиної і вільної Європи. Цей процес був ще далекий від завершення і стикався з великою кількістю перешкод і проблем, але попри все вдалося досягти швидкого і вражаючого прогресу. Вільні вибори відбулися, або мали відбутися, у більшості країн Центральної та Східної Європи; додалося колишнє розмежування; знищувалися репресивні прикордонні споруди, і менш ніж через рік, 3 жовтня 1990 року, за підтримки міжнародного співтовариства відбулося возз'єднання двох німецьких держав, з яким погодився радянський уряд. Основою цього був міжнародний договір та демократичний вибір усього німецького народу.

Як сам факт, так і перспективи реформ викликали основні позитивні перемини у відносинах країн Центральної та Східної Європи з міжнародним співтовариством, відкрили новий, збагачений діалог між Сходом і Заходом, який приніс реальну надію замість страху конфронтації, а також практичні пропозиції співпраці замість полеміки та застою.

Ці зміни не пройшли безболісно і, як підтвердили події у колишньому Радянському Союзі та інших частинах Центральної та Східної Європи, могли створити нові проблеми для стабільності та безпеки. Рішучий курс на реформи у Радянському Союзі сам по собі викликав нові труднощі та серйозні внутрішні проблеми. Більше того, жажливі перспективи розвитку економіки і проблеми, які спіткали багато країн Центральної та Східної Європи на шляху переходу від авторитарного режиму і централізованої планової економіки до плюралістичної демократії та вільного ринку, робили політичні прогнози непевними і такими, які необхідно постійно переглядати.

В цей час НАТО продовжувало відігравати провідну роль, забезпечуючи структуру для консультацій та координації політики серед країн-учасниць з метою зменшення ризику виникнення кризи, яка могла б

загрожувати інтересам спільної безпеки. Альянс доклав багато зусиль задля усунення військового дисбалансу; більшої відкритості у військових питаннях; задля досягнення довіри через радикальні, але врівноважені та такі, що піддаються перевірці, угоди з контролю за озброєннями, угоди з верифікації та розширення контактів на усіх рівнях.

Рука дружби та співробітництва

На саміті в Лондоні в липні 1990 року у найбільш далекосяжній декларації, що була коли-небудь прийнята з часів заснування НАТО, глави держав та урядів оголосили про рішучі кроки з пристосування Альянсу до вимог нового клімату безпеки, покликані покласти край конфронтації між Сходом і Заходом. Вони запропонували урядам Радянського Союзу і країн Центральної та Східної Європи встановити постійні дипломатичні зв'язки з НАТО і працювати над новими відносинами на основі співпраці. Цій Декларації передувало "Послання з Тьорнбері", яке було ухвалено міністрами закордонних справ країн -членів НАТО, котрі зібрались у Шотландії і здійснили винятковий крок, запропонувавши дружбу і співпрацю Радянському Союзу та всім іншим європейським державам. Заява, зроблена президентом Горбачовим у липні 1990 року, у якій він визнав участь об'єднаної Німеччини у Північноатлантичному альянсі, була недвозначно пов'язана з позитивним характером цього Послання та суттєвими пропозиціями і зобов'язаннями, прийнятими урядами країн -членів Альянсу в Лондоні.

До Лондонської декларації увійшли численні різноманітні пропозиції з розвитку співпраці. Керівників і представників країн Центральної та Східної Європи запросили до штаб-квартири НАТО в Брюсселі. Відбулося багато таких візитів та були організовані регулярні контакти на дипломатичному рівні. Генеральний секретар НАТО відвідав Москву відразу після Лондонського саміту для того, щоб передати радянському керівництву пропозиції, що були включені в Декларацію, та сповістити про рішучість Альянсу конструктивно скористатися новими політичними можливостями, що відкривались.

У листопаді 1990 року в Парижі водночас з Договором про звичайні озброєння в Європі та публікацією усіма країнами -учасницями НБСЄ "Паризької хартії нової Європи" була підписана спільна декларація та домовленість про ненапад. Спільна декларація офіційно поклала край відносинам ворожості і підтвердила наміри тих, хто її підписав, утримуватися від погрози силою та використання сили проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави згідно з метою та принципами Статуту ООН та Заключного Гельсінського

акта (див. розділ 14). Усім іншим державам-учасникам НБСЕ було запропоновано приєднатися до цього зобов'язання.

Протягом короткого періоду були встановлені нові військові контакти, зокрема розпочаті інтенсивні дискусії з питань збройних сил та військових доктрин. Було досягнуто прогресу в угоді "Відкрите небо", яка дозволяє проліт над національною територією на взаємній основі з метою поліпшення довіри та гласності в питаннях військової діяльності. Були ініційовані подальші переговори щодо розширення договору ЗЗСЕ на скорочення звичайних збройних сил від Атлантики до Уралу, зокрема додаткових заходів з обмеження кількості особового складу в Європі. Вдалося досягнути згоди щодо інтенсифікації процесу НБСЕ та встановлення нових норм створення і збереження вільного суспільства. Були здійснені заходи, спрямовані на надання процесу НБСЕ, який успішно посилив взаємну довіру, більшої інституціоналізованості з метою перетворення його на форум для широкомасштабного політичного діалогу в більш об'єднаній Європі. НАТО розпочало внутрішній далекосяжний перегляд своєї стратегії задля її адаптації до нових умов.

Криза в Перській затоці

Незважаючи на позитивний розвиток подій, за непередбачених умов можуть виникати нові загрози стабільності, як показало вторгнення Іраку в Кувейт 2 серпня 1990 року і подальші події у Перській затоці. Коаліційні сили, створені під проводом США для відсічі агресору, не стосувались НАТО безпосередньо, але солідарність серед членів НАТО щодо конфлікту відіграла значну роль. Країни - члени НАТО скористалися форумом Альянсу для проведення інтенсивних політичних консультацій із самого початку кризи і взяли активну участь у підтримці зусиль ООН у дипломатичному врегулюванні конфлікту. Коли це не вдалося, безпосередні внески країн - членів НАТО у сили коаліції, а також їх досвід у співпраці та використанні спільних ресурсів в рамках Альянсу відіграли свою роль. Більше того, згідно з вимогами до дій самого Альянсу, підрозділи мобільних сил Об'єднаного командування сил НАТО в Європі були розташовані в Туреччині задля демонстрації рішучості Альянсу колективно обороняти свого члена відповідно до Статті 5 Північноатлантичного договору у разі виникнення зовнішньої загрози безпеці Туреччини в результаті подій у Перській затоці.

Важливо те, що єдність мети і чітко визначена позиція міжнародного співтовариства щодо дій Іраку стали позитивним свідченням трансформації, яка відбулася у відносинах між Радянським Союзом та Заходом. Очевидними стали переваги поліпшення контактів та розширення

співпраці між ними. Таке раннє визнання взаємних інтересів стосовно безпеки та стабільності в цілому євро - атлантичному регіоні сприяло подальшому розвитку відносин між НАТО та Росією, кульмінацією яких стало підписання у 1997 році Основоположного акта НАТО - Росія.

Небезпека, притаманна кризі у Перській затоці, посилила бажання Альянсу вдосконалювати свою співпрацю з країнами Центральної та Східної Європи, а також з іншими державами відповідно до цілей, які намітили глави держав і урядів країн - членів Альянсу в Лондонській декларації. Це бажання ще посилилося після того, як радянський уряд здійснив репресивні заходи проти балтійських держав перед тим, як визнати їхнє право на власну незалежність; погіршилась ситуація і почалися воєнні дії у Югославії, що викликало розпад Югославської Федерації; та й у самому Радянському Союзі мала місце спроба державного перевороту у серпні 1991 року.

НОВІ ІНСТИТУТИ

Рада північноатлантичної співпраці

На тлі цих подій 1991 рік позначився інтенсивними візитами й дипломатичними контактами між НАТО і країнами Центральної та Східної Європи, що відповідало рішенням, прийнятим главами держав та урядів країн НАТО в Лондоні. Публікація Римської декларації у листопаді 1991 року заклала підвалини для переведення цих еволюційних відносин на міцнішу інституційну основу. Прямим наслідком цього рішення стало створення в грудні Ради північноатлантичної співпраці (РПАС), яка звела країни - члени НАТО і спочатку дев'ять країн Центральної та Східної Європи на новому консультативному форумі. У березні 1992 року до РПАС приєдналися усі країни-учасниці СНД (див. нижче), а на початок червня 1992 року - Грузія та Албанія.

Перше засідання РПАС відбулося 20 грудня 1991 року, якраз коли припинив існування Радянський Союз. Водночас 11 колишніх республік СРСР стали членами Співдружності Незалежних Держав, вступивши в період інтенсивних політичних і економічних перетворень як внутрішнього характеру, так і в зовнішніх відносинах. На цьому тлі регіональні проблеми набували дедалі більшої ваги. У Нагірному Карабаху, Молдові, Грузії та в інших місцях вибухнуло насильство і розвивалось серйозне напруження як усередині держав, так і у міждержавних відносинах.

Однак основним приводом для занепокоєння, що затьмарював перспективи мирного просування вперед до нового клімату безпеки у

Європі, залишалась ситуація на території колишньої Югославії, яка постійно погіршувалась, бойові дії, що не припинялись, і людські жертви, що зростали. З початку кризи Північноатлантична рада і Рада північноатлантичної співпраці проводили консультації і підтримували зусилля інших організацій з відновлення миру.

Водночас дискусії з приводу заходів, спрямованих на посилення ролі НБСЕ у забезпеченні стабільності і демократії в Європі, зокрема пропозиції, що були включені у Римську декларацію Альянсу, привели до підписання на саміті НБСЕ у липні 1992 року Гельсінського документа ("Завдання змін"). У документі, поміж іншого, описувались нові ініціативи щодо створення форуму НБСЕ для співпраці в галузі безпеки та щодо її миротворчої діяльності, Північноатлантична рада та Рада північноатлантичної співпраці висловили беззастережну підтримку цих ініціатив.

Більш детально розвиток Ради північноатлантичної співпраці (РПАС) та Ради євро - атлантичного партнерства (РЄАП), яка прийшла їй на зміну в 1997 році, описані у наступних розділах.

Рада євро-атлантичного партнерства (РЄАП)

Рада євро-атлантичного партнерства (РЄАП) була створена у 1997 році на заміну Раді північноатлантичної співпраці. У ній беруть участь 19 країн - членів Альянсу і 27 країн-партнерів². Рада представляє собою форум для проведення регулярних консультацій і співпраці. Засідання періодично проводяться на рівні послів, міністрів закордонних справ та міністрів оборони.

Глави держав та урядів 46 країн - членів Ради також зустрічаються в разі потреби, як вони це зробили у Вашингтоні в квітні 1999 року. Саміт РЄАП у Вашингтоні надав можливість відкрито обговорити питання співробітництва в рамках РЄАП в галузі безпеки в ХХІ сторіччі. Керівники держав зосередились на ключових викликах безпеці в межах території РЄАП, зокрема, на ситуації в Косові.

2 Австрія, Азербайджан, Албанія, Бельгія, Білорусь, Болгарія, Велика Британія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ісландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Киргизька Республіка, Канада, Латвія, Литва, Люксембург, колишня Югославська Республіка Македонія(а), Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Росія, Словаччина, Словенія, Сполучені Штати Америки, Таджикистан, Туреччина, Туркменістан, Угорщина, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка, Швеція, Швейцарія.

(а) Туреччина визнає Республіку Македонія за її конституційною назвою.

Глави держав і урядів ухвалили два документа, пов'язаних з подальшим розвитком програми "Партнерство заради миру". Перший з них, "Політично-військова структура проведення операцій ПЗМ під проводом НАТО", стосується питань участі країн-партнерів у процесі політичних консультацій та прийняття рішень, оперативному плануванні та організації управління майбутніми операціями під проводом НАТО, в яких вони братимуть участь. У другому документі, який називається "До партнерства у XXI сторіччі - вдосконаленого і більш дієвого партнерства", розглядаються основні елементи, покликані зробити програму "Партнерство заради миру" (ПЗМ) більш дієвою.

РЄАП відіграла важливу роль у проведенні консультацій під час кризи у Косові. Для того щоб утримувати партнерів в курсі планів і підготовки НАТО до можливих військових варіантів врегулювання конфлікту в Косові, а також для обміну поглядами на розвиток подій, була проведена серія позачергових засідань.

Заходи в межах РЄАП доповнюють програми Партнерства заради миру (ПЗМ). Вони ґрунтуються на двоохрічному плані дій, зосередженому на консультаціях і співпраці з питань політики та безпеки, таких як регіональні питання, контроль за озброєннями, міжнародний тероризм, підтримка миру, питання оборонної економіки, цивільне планування на випадок надзвичайних ситуацій, наука і екологія.

Майже усі країни - члени РЄАП, які не входять до НАТО, надіслали до Альянсу свої дипломатичні місії, які працюють над розширенням контактів між НАТО і країнами-партнерами та посиленням ефективності та результативності співпраці.

Важливим досягненням РЄАП стало створення Євро - атлантичного центру координації заходів з реагування на катастрофи (EADRCC), що було включено в план дій на пропозицію Російської Федерації.

Центр був відкритий у червні 1998 року і до нього негайно звернувся Верховний комісар ООН з питань біженців з проханням надати допомогу Албанії в облаштуванні біженців з Косова. У відповідь на ескалацію кризи біженців в регіоні, що розпочалася наприкінці березня 1999 року, НАТО і країни-партнери почали надавати узгоджену гуманітарну допомогу. EADRCC також зіграв важливу роль в координації гуманітарної допомоги під час повеней у Західній Україні.

РЄАП сприяє практичній співпраці в галузі регіональної безпеки через проведення тематичних семінарів, які закладені у план дій Ради. Перший такий семінар з регіональної співпраці був проведений у Грузії в жовтні 1998 року. Відтак подібні заходи мали місце в Литві і Словаччині, Болгарії та Узбекистані.

Нині вивчаються пропозиції щодо подальших практичних ініціатив, зокрема, можливі способи підтримки РЕАП глобального гуманітарного руху проти мін та шляхи контролю за переданням ручної вогнепальної зброї.

СТРАТЕГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ АЛЬЯНСУ

На Вашингтонському саміті в квітні 1999 року Держави - члени НАТО ухвалили стратегію реагування Альянсу на виклики і можливості XXI століття, яка вказуватиме шлях майбутнього політичного і військового розвитку.

Оновлена Стратегічна концепція забезпечує загальні напрями розробки детальних політичних та військових планів. В ній описані *мета і завдання* Альянсу і розглядаються його *стратегічні перспективи* у світлі змін у стратегічному середовищі та загрозах і ризиках для безпеки. У Концепції визначається *підхід Альянсу до безпеки у XXI столітті*, підтверджується важливість збереження трансатлантичного зв'язку та забезпечення необхідної військової потуги. В ній вивчається роль інших важливих елементів широкого підходу Альянсу до стабільності та безпеки, зокрема, власне Європейської системи безпеки й оборони; запобігання конфліктам і врегулювання криз; партнерства, співробітництва і діалогу; розширення Альянсу; контролю за озброєннями, роззброєнням і непоширенням зброї масового знищення. У Концепції також викладені *директиви збройним силам Альянсу*, що ґрунтуються на принципах стратегії НАТО та характерних рисах, притаманних збройним силам Альянсу. До них включені розділи з питань місій і структури збройних сил Альянсу, а також характеристики звичайних та ядерних сил.

Вперше Стратегічна концепція була опублікована у 1991 році. Версія 1999 року, як і попередня, є авторитетною заявою про цілі Альянсу і надає директиви найвищого рівня щодо необхідних для їх досягнення політичних і військових засобів.

Перша версія стратегії НАТО була відома як “Стратегічна концепція оборони північноатлантичної території”. Розроблена у період між жовтнем 1949-го і квітнем 1950 року, вона визначала стратегію широкомасштабних операцій з територіальної оборони. В середині 50-х років була вироблена стратегія “масованого контрудару”. В ній робився наголос на стримуванні, що ґрунтується на загрозі відсічі НАТО будь-якій агресії проти її членів усіма наявними засобами, зокрема і ядерною зброєю.

Дискусії щодо можливих змін у цьому стратегічному підході розпочались ще наприкінці 50-х років і продовжувались до 1967 року,

коли після активних дебатів всередині Альянсу “масований контрудар” був замінений на стратегію “гнучкого реагування”. Такий підхід надавав НАТО переваги гнучкості і викликав невпевненість у потенційного агресора щодо реакції НАТО на загрозу суверенітету або незалежності будь-якої з країн - членів Організації. Ця концепція була розроблена задля того, щоб агресія будь-якого типу розглядалась як така, що пов'язана з неприйнятним ризиком.

Усе це було викладено в секретних документах, які слугували рекомендаціями урядам країн і орієнтирами для планування військової діяльності. Вони не були призначені для поширення серед громадськості. Хоча базові концепції були добре відомі, публічне обговорення деталей було майже неможливе, тому що їхня ефективність великою мірою залежала від секретності. Ці документи відбивали реалії холодної війни, політичне розділення Європи і стан ідеологічної і військової конфронтації, який був типовим для відносин між Сходом і Заходом протягом багатьох років.

Але в міру продовження холодної війни Альянс намагався зменшити небезпеку і закласти підвалини для розвитку більш позитивних відносин з Радянським Союзом та іншими країнами-членами Варшавського пакту. У звіті Хармеля від 1967 року оборона і діалог, що включає контроль над озброєннями, визначені як дві основи, на яких ґрунтується підхід Альянсу до безпеки.

По закінченні епохи холодної війни політична ситуація в Європі, так само, як і загальна військова обстановка, змінилась. Протягом двох років після падіння Берлінського муру була вироблена нова Стратегічна концепція. Вона пройшла обговорення і дебати в Альянсі і була остаточно ухвалена в листопаді 1991 року. Маючи мало спільного з попередніми концепціями, вона зосереджувалась на співпраці з колишніми супротивниками на протипагу конфронтації. Безпека країн-членів залишалась головним завданням НАТО, але в новій концепції вона об'єднувалась із специфічними зобов'язаннями працювати над вдосконаленням і розширенням загальноєвропейської безпеки. Стратегічна концепція 1991 року радикально відрізнялась від попередніх документів і в іншому плані. Це був публічний документ, відкритий для обговорення і коментарів з боку парламентів, фахівців в галузі безпеки, журналістів і широкого загалу.

У 1997 році керівники країн - членів НАТО домовились про перегляд і оновлення Концепції, з тим, щоб вона віддзеркалила зміни, які відбулись в Європі за час, що пройшов з моменту її прийняття, і водночас підтвердила відданість Альянсу колективній обороні та трансатлантичним зв'язкам. Цей перегляд повинен був забезпечити повну відповідність стратегії

новим викликам, що чекають на людство в XXI сторіччі. Альянс провів величезну роботу для того, щоб завершити перегляд до Вашингтонського саміту.

Як й інші справи Альянсу, ухвалення Концепції потребувало згоди усіх країн-членів як по суті, так і по мові документа. З огляду на вступ трьох нових членів, представники Польщі, Угорщини та Чеської Республіки були присутні на обговоренні з самого початку.

Стратегічна концепція - це авторитетна заява про цілі та завдання НАТО і вона є директивою вищого рівня щодо політичних та військових засобів, необхідних для досягнення цих цілей.

Концепція 1999 року підтверджує, що головною і неохитною метою Альянсу є збереження свободи і безпеки його членів політичними і військовими засобами. Вона підтверджує відданість Альянсу демократичним цінностям, правам людини, верховенству права і його прагнення забезпечити не тільки спільну оборону, але й мир і стабільність в євро-атлантичному регіоні в цілому.

Стратегія також визначає головні завдання Альянсу в галузі безпеки, як в плані колективної оборони, яка завжди була у фокусі його уваги, так і в плані нової діяльності з врегулювання криз та партнерства, якою Альянс займається заради посилення безпеки і стабільності в євро - атлантичному регіоні.

У концепції описано стратегічне середовище і надана оцінка передбачених у майбутньому ризиків і загроз безпеці. Відзначено, що останнім часом ситуація характеризується тривалими і в цілому позитивними перемінами і що Альянс відіграє важливу роль у посиленні євро - атлантичної безпеки, яке має місце по закінченні холодної війни.

Що стосується ризиків, в документі підтверджується висновок, який був зроблений у Стратегічній концепції 1991 року про те, що загрози загальної війни в Європі практично вже не існує, але залишились інші ризики і нестабільність, з якими стикаються країни - члени Альянсу та інші держави євро - атлантичного регіону. Серед них: етнічні конфлікти, порушення прав людини, політична нестабільність, економічна вразливість, а також поширення ядерної, біологічної та хімічної зброї та засобів її доставки.

Однією з характерних рис стратегії Альянсу від 1991 року є об'єднання широкого підходу до безпеки, що включає політичні і військові засоби, які взаємодоповнюють один одного, з наголосом на співпраці з іншими країнами, які поділяють цілі Альянсу. Такий комплексний підхід

залишається головною рисою нової Стратегічної концепції і включає такі важливі елементи:

Збереження трансатлантичного зв'язку. У Стратегічній концепції наголошується на неподільності безпеки Європи і Північної Америки, а відтак на міцному й динамічному партнерстві між Європою та Америкою.

Збереження ефективної обороноздатності. Стратегія потребує такого рівня обороноздатності, який забезпечив би ефективність за усіх можливих обставин, від стримування і колективної оборони до операцій з реагування на кризові ситуації. У Стратегічній концепції також вміщуються специфічні директиви щодо необхідних потужностей.

Розвиток власне Європейської системи безпеки і оборони в межах Альянсу. В Стратегічній концепції підтверджується, що власне Європейська система безпеки і оборони продовжуватиме розвиватись в межах Альянсу на основі рішень, прийнятих міністрами закордонних справ країн-членів у 1996 році в Берліні й надалі. У ній проголошено, що цей процес потребуватиме тісної співпраці між НАТО, Західноєвропейським Союзом і, в разі необхідності, з Європейським Союзом³.

У Концепції підтверджується, що цей процес надасть усім європейським членам Альянсу можливість робити більш спільний і ефективний внесок; він підсилить трансатлантичне партнерство і надасть можливість європейським членам Альянсу діяти самостійно, якщо цього потребуватимуть питання готовності Альянсу, ситуація в кожному конкретному випадку і консенсус, а також використовувати ресурси і можливості НАТО для операцій під проводом Європейського Союзу, до яких НАТО не залучено у військовому плані. При цьому європейські члени Альянсу, за бажанням, можуть брати в них широкомасштабну участь.

Запобігання конфліктам і врегулювання криз. Концепція надає Альянсу важливу роль у запобіганні конфліктам і врегулюванні криз, оскільки операції з реагування на кризові ситуації, подібні до ситуацій у Боснії та у Косові, скоріш за все залишатимуться ключовим аспектом внеску, який Альянс робить у мир і безпеку в євро - атлантичному регіоні.

Партнерство, співпраця і діалог. У Концепції підкреслюється рішуче бажання Альянсу продовжувати традиційну політику партнерства, співпраці та діалогу з усіма демократичними країнами євро - атлантичного регіону в ім'я збереження миру, розвитку демократії, процвітання та прогресу. В ній зазначено, що цей підхід спрямований на посилення

3 Розвиток політики в галузі власне Європейської системи безпеки і оборони та відповідні ролі НАТО, Західноєвропейського Союзу і Європейського Союзу описані в розділах 4 і 15.

безпеки усіх без винятку і він дає змогу подолати розбіжності, що можуть викликати конфлікт. У Концепції також описані Головні інструменти цієї політики - Рада євро - атлантичного партнерства, Партнерство заради миру, особливі відносини з Росією та Україною і Середземноморський діалог.

Розширення. У Концепції підтверджена відкритість Альянсу для вступу нових членів відповідно до статті 10 Вашингтонського договору і знову наголошено на тому, що НАТО припускає запрошення нових членів до вступу протягом наступних років.

Контроль за озброєннями, роззброєння і непоширення зброї масового знищення (ЗМЗ). І нарешті, в Стратегічній концепції визначається політика Альянсу в галузі підтримки контролю за озброєннями, роззброєння і непоширенням ЗМЗ. У ній підкреслені наміри Альянсу підтримувати цей аспект підходу до безпеки у гармонійному зв'язку з його підходом до оборони; а також підтверджується, що НАТО намагатиметься зміцнювати безпеку і стабільність, утримуючи якомога низький рівень сил, який дає змогу виконувати усі можливі місії.

У кінцевій частині Стратегічної концепції викладені директиви щодо збройних сил Альянсу, в яких цілі і завдання з попередніх розділів переводяться у практичну площину у вигляді загальних інструкцій силам НАТО і оперативних партнерів. Стратегія закликає до продовження розбудови військової потужності, необхідної для виконання усього спектра місій Альянсу, від колективної оборони, до діяльності з підтримки миру та інших операцій з реагування на кризові ситуації.

Серед найважливішого є спроможність ефективної боротьби з силами супротивника, мобільність і можливість швидкого розгортання за будь-яких умов, життєздатність сил та інфраструктури; сталість і взаємна сумісність, до якої належить і взаємна сумісність з підрозділами з країн-партнерів. Крім того, у Стратегії підкреслена невід'ємна роль, яку збройні сили Альянсу відіграють у боротьбі з поширенням ядерної, біологічної, хімічної зброї та засобами її доставки.

У Стратегічній концепції також передбачається, що Альянс і надалі утримуватиме відповідну пропорцію ядерних і звичайних озброєнь в Європі, які, в разі необхідності, будуть оновлюватись на мінімально достатньому рівні.

Роль об'єднаних збройних сил і ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБОРОННОЇ СТРАТЕГІЇ Альянсу

З моменту створення НАТО об'єднані збройні сили є основою ефективного стримування і захисту проти загрози війни, що було головною турботою членів Альянсу протягом сорока років. Їх головним завданням залишається забезпечення територіальної цілісності та безпеки країн-учасниць.

Завдання гарантування безпеки через стримування і колективну оборону залишається незмінним. Однак зовсім інша ситуація в галузі безпеки у 1990 роках дала змогу силам Альянсу взяти на себе нові ролі на додаток до своєї головної функції. Наприклад, через вдосконалену програму “Партнерство заради миру” та в рамках РЕАП, Постійної спільної ради НАТО - Росія, Комісії НАТО - Україна та інших форумів, створених для розширення співробітництва, збройні сили Альянсу відіграють дедалі важливішу роль у досягненні прозорості та більшої довіри між НАТО і партнерами. Вони також відіграють провідну роль у верифікації угод з контролю над озброєннями. Насамперед, як оперативні миротворчі сили, вони перебрали на себе життєво необхідне завдання підтримки ефективних заходів, спрямованих на врегулювання кризових ситуацій та запобігання конфліктам. Особливо можна відзначити їхню роль у втіленні мирної угоди в Боснії та забезпеченні міжнародних сил безпеки в Косові за мандатом ООН .

Миротворча роль сил НАТО та їхня діяльність з врегулювання криз стають дедалі важливішими поряд із загальним зростанням ролі Альянсу в цій галузі. Очевидно, що з усіх завдань, які стоять перед Альянсом, жодне не потребує такої рішучості і єдності цілі, як зосередження військової сили в фокусі міжнародних зусиль, спрямованих на припинення конфлікту і створення підвалин стабільного і мирного майбутнього на Балканах .

Перша основна бойова місія, у якій НАТО застосувало збройні сили як інструмент врегулювання кризи на підтримку зусиль ООН покласти край югославському конфлікту, відбулася у 1995 році. Ця акція, відома як “Операція Деліберет форс” (“Обачлива сила”), стала впливовим чинником у процесі, який завершився підписанням мирної угоди в Боснії. Після цього наприкінці 1995 року перед НАТО було поставлено завдання впровадити військові аспекти угоди, очоливши багатонаціональні Сили втілення (ІФОР), а з наступного року - Стабілізаційні сили (СФОР). Як ті, так і інші були створені згідно з мандатом ООН. Роблячи це, НАТО перейшло від відносно обмеженої ролі підтримки миротворчих зусиль ООН до повного контролю над комплексною операцією з підтримки

миру із залученням підрозділів з країн-партнерів та інших країн - не членів НАТО. Такий практичний оперативний досвід співпраці у військовій галузі мав широкі наслідки, наприклад, у вдосконаленні політичної співпраці не тільки між НАТО та партнерами, а й з іншими країнами. Цей процес іде на користь безпеці й стабільності в усій Європі.

Операція Альянсу в Косові та його роль у запобіганні гуманітарній кризі у сусідніх країнах надала ще більшої ваги ролі НАТО у врегулюванні криз. НАТО зробило свій рішучий внесок, зокрема, через повітряну кампанію і наступне введення сил КФОР, у досягнення мети міжнародного співтовариства - закладання підвалин довготривалого миру і стабільності в Косові.

Повітряна кампанія в Косові, яка продемонструвала єдність і згуртованість Альянсу та його рішучість перед обличчям постійного насильства і зневажання прав людини в Косові, підсилила дипломатичні зусилля міжнародної громади і забезпечила досягнення ключових цілей країн - членів Альянсу і партнерів. Гуманітарній катастрофі покладено край; понад 840 000 біженців повернулися до своїх домівок; успішно розгорнуті міжнародні сили з підтримки миру під проводом НАТО (КФОР); через Місію ООН в Косові (UNMIK) міжнародне співтовариство взяло на себе відповідальність за цивільне управління в краї.

Зміна ролі об'єднаних збройних сил віддзеркалює також рішучість Альянсу розвивати власне Європейську систему безпеки і оборони в НАТО. Цей процес здійснюється сьогодні в контексті Європейської політики в галузі безпеки і оборони, яку розвиває Європейський Союз (див. розділ 4).

Ще одним прикладом того, як об'єднані збройні сили адаптуються до нових умов, є втілення військової концепції, яка отримала назву "Багатонаціональні об'єднані оперативно-тактичні сили" (БООТС). На саміті НАТО, що відбувся у січні 1994 року, глави держав та урядів схвалили цю концепцію як важливий елемент адаптації структур Альянсу до змін у європейському кліматі безпеки. Ця концепція призначена забезпечити НАТО гнучкими засобами реагування на нові завдання в галузі безпеки, до яких входять операції з участю країн, що не є членами Альянсу. Вона спрямована на поліпшення спроможності НАТО терміново розгорнути відповідні багатонаціональні сили усіх родів військ, пристосовані до специфічних вимог конкретних військових операцій. Вона також сприятиме залученню сил країн - не членів НАТО до миротворчих операцій під проводом НАТО. Багато елементів концепції БООТС вже використовуються на практиці в операціях з підтримки миру на Балканах.

Для БООТС не потрібно ніяких окремих структур. Заходи з надання країнами-учасницями військових підрозділів у складі БООТС здійснюються відповідно до звичайних процедур планування сил НАТО. Але гнучкість, що закладена у концепцію БООТС, потребує високого рівня управління і командування цими силами, тобто штабної організації. Ключові елементи кількох штабів БООТС уже створюються у відібраних “материнських” штаб-квартирах командної структури НАТО (див. розділи 11 та 12). Штаби БООТС покладаються головною мірою на персонал “подвійного призначення”, тобто персонал, який виконує інші функції, коли не зайнятий в операціях БООТС, у “материнських” штабах, а також на підготований додатковий персонал, який направляють інші штаби НАТО та країни-члени.

Підсумовуючи, можна відзначити, що трансформація звичайних збройних сил Альянсу, яка триває, є складним і далекосяжним процесом, який має зважати на усі вищезазначені чинники. Зрештою, у разі кризи, яка може призвести до військової загрози членам Альянсу, сили НАТО мають бути спроможні доповнити і підсилити дії політиків, а також зробити свій внесок в управління кризою та її врегулювання мирним шляхом. Відповідно, утримання адекватної військової потужності й чітка готовність до колективних дій залишаються в центрі уваги. Структури і процедури, які були вироблені протягом багатьох років, уможливають отримання країнами-членами переваг від політичних, військових та матеріально-технічних аспектів колективних дій та колективної оборони. Все це ґрунтується на інтегрованій структурі, головні риси якої включають колективне планування будівництва збройних сил; спільне оперативне планування; багатонаціональні формування; ефективні процедури організації консультацій, врегулювання криз та забезпечення підсилення; спільні стандарти обладнання, навчання та тилового забезпечення; спільні та об'єднані навчання; співпрацю в галузі інфраструктури та роботи тилу, пов'язаної з безпосереднім забезпеченням збройних сил та виробництвом матеріальних засобів для ЗС. Включення країн-партнерів НАТО у ці домовленості, або підписання окремих подібних домовленостей з країнами-партнерами у тих галузях, де це потрібно, також допомагає вдосконалити співпрацю та посилює спільні зусилля з розв'язання проблем євро-атлантичної безпеки.

Головними параметрами змін, що впливають на збройні сили країн НАТО, є зменшення кількості, зниження рівня готовності та збільшення гнучкості, мобільності та багатонаціональності. На додаток до вимог, що їх диктують нові ролі Альянсу, два невід'ємних принципи, що лежать в основі змін, залишаються священними і недоторканими -це зобов'язання щодо колективної оборони, яка є ключовою функцією, визначальною для

Альянсу, а також збереження трансатлантичного зв'язку як гарантії ефективності та надійності Альянсу.

Загроза війни, яка стояла перед Європою протягом більш ніж чотирьох десятиріч і була результатом ідеологічного конфлікту, політичної ворожості та військового протистояння, усунена. Сьогодні увага зосереджена не стільки на запобіганні застосуванню сили, як це передбачає Стаття 5 Північноатлантичного договору, скільки на вищезгаданих миротворчих операціях, запобіганні конфліктам та врегулюванні кризових ситуацій, з якими може зіткнутись НАТО.

Однак нестабільність, притаманна конфліктним ситуаціям, які виникають по закінченні холодної війни, як це сталося у колишній Югославії, провокує ризики, що підтверджують необхідність утримання солідарності та ефективної військової потужності Альянсу з тим, щоб він міг розв'язувати широке коло непередбачених проблем.

Загальним результатом змін, яких зазнають збройні сили членів Альянсу, має стати перетворення їх у значно скорочену, але більш мобільну структуру. Сухопутні сили, які надаються в розпорядження Альянсу його членами через інтегрований процес планування оборони та збройних сил, скорочені на 35%. Кількість основних військово-морських суден скорочена більш ніж на 30%, а бойових ескадрилей - на 40%. Усі ці скорочення відбулися протягом останнього десятиріччя. Значно скорочена також кількість сил, що утримують високий рівень готовності. Загалом збройні сили країн - членів НАТО реорганізовані в такий спосіб, який забезпечує їхнє гнучке відновлення та нарощування будь-якого часу, коли це може стати необхідним як для колективної оборони, так і для врегулювання кризової ситуації, зокрема миротворчих операцій.

ІНІЦІАТИВА З ОБОРОНОЗДАТНОСТІ НАТО

На Вашингтонському саміті у квітні 1999 року була оприлюднена Ініціатива з обороноздатності НАТО, або DCI, яка має забезпечити спроможність Альянсу дати належну відповідь на загрози у XXI сторіччі та готовність ефективно розв'язувати кризи, подібні до косовської, а також зберігати змогу виконувати свої фундаментальні зобов'язання з оборони країн - членів НАТО. Як сказав Генеральний секретар Альянсу лорд Робертсон: *"Ініціатива з обороноздатності спрямована не тільки на забезпечення взаємної сумісності сил усіх членів Альянсу, але й на те, щоб усі вони посилили і вдосконалили свою здатність відповідати на нові загрози безпеці"*.

Ініціатива стосується майже усіх військових галузей. Сюди входять і мобільність військ; тилове забезпечення; їх спроможність захищатись і завдавати ударів по ворогу; системи управління, командування й інформації, які вони використовують задля того, щоб у разі необхідності можна було розгорнути підрозділи швидко й ефективно в тих місцях, де вони потрібні для врегулювання кризи, в тому числі й на тривалий період .

Під час холодної війни оборонне планування НАТО було головним чином зосереджене на підтримуванні спроможності, достатньої для оборони від можливого нападу Радянського Союзу і Варшавського пакту. Сьогодні європейське середовище безпеки стало набагато складнішим. Найбільш вірогідні загрози безпеці концентруються на околицях Європи, таких як колишня Югославія, або випливають з поширення зброї масового знищення. В результаті цього НАТО нині повинно бути готове не тільки захищатись від агресії, але й надсилати свої збройні сили за межі кордонів країн - членів Альянсу для врегулювання кризових ситуацій.

Більше того, так само, як у Боснії та Герцеговині і у Косові, де нині розташовані підрозділи НАТО, майбутні військові операції Альянсу скоріш за все будуть значно відрізнятись від операцій, до яких велась підготовка під час холодної війни. Вірогідно вони відбуватимуться за межами території країн - членів Альянсу; триватимуть роками; і до них, у тісній співпраці, будуть залучені підрозділи з багатьох країн - насамперед з країн - членів НАТО, але у деяких випадках і з країн-партнерів. Крім того, завдання з врегулювання кризових ситуацій потребують умінь, що відрізняються від тих, які необхідні на випадок війни.

Для того щоб бути здатною відповісти на нові загрози безпеці, НАТО повинно забезпечити оснащення, особовий склад та підготовку персоналу, необхідні для успішного виконання усіх цих завдань. Уроки Боснії та Герцеговини і Косова, а також досвід, набутий у інших багатонаціональних операціях, таких як у Перській затоці, Сомалі та Гаїті, вказують на необхідні зміни.

Ініціатива з обороноздатності була започаткована з метою забезпечення готовності НАТО до будь-яких несподіванок. Задля нагляду за програмою створена Наглядова група високого рівня. Група, яка складається з вищих посадових осіб з країн - членів Альянсу і очолюється заступником Генерального секретаря НАТО, збирається кілька разів на місяць для обговорення досягнень і керування процесом.

DCI також зробить внесок у власне Європейську систему безпеки і оборони, або ESDI, через зміцнення європейської обороноздатності та

європейської складової НАТО. Це дасть змогу європейським членам Альянсу робити більш вагомий і згуртований внесок в Альянс (див. розділ 4).

DCI спрямована на поліпшення спроможності Альянсу в наступних п'яти, взаємопов'язаних сферах:

- “мобільність” і “здатність до швидкого розгортання”, тобто здатність швидко розгорнути сили там, де потрібно, включно на території за межами Альянсу;
- “сталість”; тобто здатність утримувати і забезпечувати сили на великій відстані від їхніх баз, а також забезпечення достатньої кількості свіжих сил для проведення тривалих операцій;
- “ефективне ведення бойових дій”; тобто здатність успішно боротись з супротивником під час будь-яких операцій, як високої, так і низької інтенсивності;
- “життєздатність”; тобто здатність захистити війська й інфраструктуру від існуючих та майбутніх загроз; та
- “взаємний сумісний зв'язок”, тобто, сумісні системи управління, командування та інформації, які надають можливість підрозділам з різних країн ефективно співпрацювати.

Задля поліпшення здатності НАТО розгорнути свої військові сили у віддалених районах, де виникають кризи, країни - члени НАТО вивчають можливості поліпшення систем перевезення підрозділів і оснащення. Сюди належать спільне використання ресурсів і можливості використання в разі необхідності цивільних літаків і суден. Використання комерційних ресурсів потребуватиме відповідних домовленостей, а також чітких юридичних процедур, які мають бути вироблені заздалегідь.

Тилове забезпечення є вирішальним елементом будь-якої військової операції. DCI спрямована на збільшення кількості й якості тилових підрозділів Альянсу. Вивчається також можливість об'єднання тилових потужностей для підвищення ефективності. Усе це потребує створення багатонаціональних об'єднаних центрів тилового забезпечення у складі Багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил (див. розділ 12).

Сучасні технології дають можливість застосовувати військову силу вибірково, що зменшує шкоду цивільному населенню і може скоротити конфлікт, довівши, що продовження агресії не принесе успіху. До таких технологій належать як денні, так і нічні, а також всепогодні системи озброєнь і боєприпаси точного наведення. DCI торкається цієї галузі також.

НАТО активно шукає способи поліпшення захисту і життєздатності збройних сил під час військових операцій. Вивчаються можливості вдосконалення систем розвідки і спостереження; протиповітряних систем; систем протидії зброї масового знищення.

Водночас, в міру того, як підрозділи з різних країн дедалі частіше працюють спільно, наприклад, в операціях з врегулювання кризових ситуацій, зростає потреба у забезпеченні ефективної комунікації між ними на різних рівнях. Ініціатива з обороноздатності (DCI) має на меті не припустити погіршення комунікаційної сумісності в результаті технологічного розвитку. Вона також спрямована на те, щоб технологічні досягнення використовувались повною мірою на користь розвитку військового зв'язку.

Ядерні сили НАТО у новому кліматі безпеки

По закінченні холодної війни Альянс здійснив багато далекосяжних кроків з метою пристосування своєї політики і оборонної стратегії до нового клімату безпеки. Озброєні новим широким підходом до безпеки, який визнає важливість політичних, економічних, соціальних та екологічних чинників на додаток до невід'ємного оборонного виміру, країни - члени Альянсу повною мірою скористались можливостями, які виникли в результаті поліпшення клімату безпеки. Ядерна стратегія і концепція будівництва збройних сил НАТО першими були піддані перегляду. Саме в цих сферах сталися найрадикальніші зміни. Найважливіші з них описані нижче.

Під час холодної війни ядерні сили відігравали провідну роль у стратегії гнучкого реагування. Вони були інтегровані у загальну структуру сил НАТО і забезпечували Альянс цілим спектром політичних та військових варіантів запобігання широкомасштабній війні у Європі. Альянс мав різноманітні плани націлювання, які могли бути застосовані дуже швидко. Така роль потребувала від значної частини ядерних сил НАТО високих рівнів бойової готовності й швидкого реагування.

У новому кліматі безпеки залежність від ядерних сил радикально зменшилась. Стратегія Альянсу і надалі спрямована на запобігання війні, але в ній уже не домінує можливість ескалації ядерного конфлікту. Його ядерні сили вже не націлені на якусь конкретну країну і обставини, за яких їхнє використання може бути виправдане, відійшли на далекий план. Їхня роль нині є, головним чином, політичною і має на меті одне: зберігати мир і стабільність. І хоча ці сили продовжують виконувати

головну роль у запобіганні війні, вони вже не націлені на відсіч конкретній загрозі.

Значне скорочення залежності від ядерних сил відобразилось у радикальному скороченні самих сил. По закінченні холодної війни ядерні держави - члени НАТО здійснили односторонні кроки до відмови від запланованих програм модернізації своїх ядерних сил. Франція оголосила про дострокове припинення виробництва ракет „повітря - поверхня”. Напередодні прийняття рішень про знищення ядерних систем наземного базування Сполучені Штати також відмовились від планів розробки нових систем доставки ядерних боеголовок на заміну системі “Ленс”, а також від виробництва нового 155-міліметрового ядерного артилерійського снаряду. З 1991 року Франція скоротила кількість типів систем доставки ядерних боеприпасів з шести до двох; сьогодні самостійні французькі ядерні сили складаються тільки з чотирьох ядерних підводних човнів, оснащених балістичними ракетами підводного базування (SLBM) та літаків “Міраж - 2000 Н”, спроможних нести ракети “повітря - поверхня” середньої дальності.

З 1992 року Велика Британія відмовилась від своїх систем “Ленс” та ядерної ствольної артилерії, тактичних ядерних озброєнь морського базування, що раніше були розташовані на надводних кораблях, та усіх ядерних озброєнь повітряного базування, припинивши таким чином використовувати свої літаки подвійного призначення в ролі носіїв ядерної зброї. Підводні човни “Трайдент” залишились єдиною ядерною системою Великої Британії.

У жовтні 1991 року за ініціативою президента США Буша НАТО вирішило скоротити кількість своїх субстратегічних⁴ озброєнь в Європі майже на 85 відсотків. Це скорочення було завершено в липні 1992 року. В рамках цього скорочення усі ядерні боеголовки наземних ядерних субстратегічних сил НАТО (ядерна артилерія і ракети “поверхня - поверхня”) були ліквідовані, а кількість авіаційних бомб була скорочена майже на 50 відсотків. Крім того, була знята з озброєння уся ядерна зброя надводних морських сил. Процес ліквідації торкнувся 1300 ядерних артилерійських зарядів і 850 боеголовок ракет “Ленс”. Більшість ядерних

4 Терміни “стратегічний” і “субстратегічний” мають відмінності у значенні в різних країнах. Стратегічні ядерні озброєння, як правило, визначаються як озброєння “міжконтинентального радіуса дії” (понад 5500 км), але у деяких випадках до них можуть також бути включені балістичні ракети проміжної дальності з меншим радіусом дії. Термін “субстратегічний” ядерні озброєння використовується в документах НАТО з 1989 р. з посиланням на ядерну зброю середнього та близького радіуса дії і нині відноситься, головним чином, до тактичної зброї повітряної доставки для літаків подвійного призначення НАТО та невеликої кількості британських боеголовок “Трайдент” в субстратегічній ролі (інші субстратегічні ядерні озброєння виводяться з Європи).

боєголовок, що призначались для цих озброєнь, вже ліквідована, а решта буде ліквідована у найближчому майбутньому.

Сполучені Штати повністю ліквідували усі морські нестратегічні/субстратегічні системи за винятком ядерних крилатих ракет підводного базування, які вже не знаходяться в морі за мирних часів. Вони також повністю відмовились від ядерної ролі для своїх літаків подвійного призначення морської авіації. Сьогодні єдиною ядерною зброєю не морського базування в розпорядженні НАТО є американські ядерні бомби, які можуть доставлятися літаками подвійного призначення деяких країн - членів Альянсу.

Ядерні арсенали НАТО також зазнали значного скорочення (майже на 80 відсотків), паралельно з ліквідацією збройних систем і скороченням кількості озброєнь. Водночас була ініційована нова більш безпечна і життєздатна система зберігання озброєнь.

По закінченні холодної війни НАТО здійснило ще одну значну перемену - воно припинило зберігати ядерні плани на випадок несподіваних ситуацій за мирних часів і відповідні цілі для своїх субстратегічних ядерних сил. У результаті цього ядерні сили НАТО не націлені на жодну країну. Користуючись подальшим поліпшенням клімату безпеки, НАТО здійснило ряд кроків із скорочення кількості своїх літаків подвійного призначення та рівнів їхньої готовності.

Згідно з іншою односторонньою ініціативою, міністри закордонних справ і міністри оборони країн - членів НАТО оголосили в грудні 1996 р. про те, що розширення Альянсу не призведе до змін у його значно скорочених ядерних силах і що НАТО *“не має ні намірів, ні планів, ні причин розташовувати ядерну зброю на території нових членів, а також не має жодної необхідності міняти будь-які аспекти ядерної політики чи стратегії застосування ядерної зброї і не передбачає ніякої потреби робити це у майбутньому”*. Значно скорочені субстратегічні сили НАТО, що залишилися, будуть забезпечувати потреби Альянсу в стримуванні у передбачуваному майбутньому.

Контроль за ядерними озброєннями

Країни - члени НАТО дуже давно включили питання контролю за ядерними озброєннями, роззброєння та непоширення зброї масового знищення в свою політику безпеки, яка є складовою ширшого політичного контексту, в якому Альянс намагається зміцнити стабільність і безпеку, знижуючи рівні озброєнь і посилюючи прозорість у військових справах та взаємну довіру. У “Рішенні Монтебелло” 1983 року Альянс оголосив,

а пізніше і виконав виведення 1400 ядерних боєголовок з Європи. Американсько-Радянський Договір про ядерні сили середнього радіуса дії (INF) від 1987 року ліквідував наземні ядерні ракети середнього радіуса дії в глобальному масштабі, в такий спосіб втілюючи у життя той аспект “рішення про подвійний підхід”, прийнятого НАТО у 1979 році, що стосується контролю за озброєннями.

Сполучені Штати і Російська Федерація активно займаються питаннями значного скорочення своїх стратегічних ядерних озброєнь. За Договором про скорочення наступальних озброєнь (СНО-1) (підписаний в липні 1991 року і набув чинності в 1994 році) розгорнуті стратегічні озброєння США будуть скорочені з понад 10 000 до 6 000 одиниць. СНО-2, якого було підписано у січні 1993 року і ратифіковано США у січні 1996-го, а Росією в квітні 2000 року, ще більше скоротить кількість озброєнь таким чином, що США і Росія зможуть утримувати від 3 000 до 3 500 одиниць, а також ліквідує роздільні боєголовки індивідуального наведення (MIRV) з міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) і забезпечить процедури верифікації виконання домовленості. Після підписання Росією договору СНО-2, Сполучені Штати і Росія вказали на те, що вони готові приступити до переговорів про договір СНО-3 для подальшого скорочення стратегічних озброєнь до 2 000 і 2 500 одиниць і впровадження заходів з відкритості інформації про запаси стратегічних боєголовок та знищення стратегічних ядерних боєголовок.

Щодо інших, пов'язаних з цим сфер, усі країни - члени НАТО беруть участь у підписаному 187 країнами Договорі про непоширення ядерної зброї (ДНЯЗ) і повністю його підтримують. Вони закликали усі держави, які ще не приєдналися до нього, зробити це і повністю втілити цей договір в життя. На присвяченій п'ятирічному перегляду ДНЯЗ конференції в Нью-Йорку в травні 2000 року п'ять ядерних держав, які є постійними членами Ради Безпеки ООН - Велика Британія, Росія, Сполучені Штати, Франція і Китай серед інших практичних кроків з імплементації договору, взяли на себе *“недвозначне зобов'язання... здійснити повну ліквідацію своїх ядерних арсеналів, яка приведе до повного роззброєння”*. Це зобов'язання представляє собою суттєвий прогрес у галузі контролю за ядерними озброєннями і може здійснити позитивний вплив на майбутні плани з контролю за озброєннями.

НАТО всіляко підтримує зусилля щодо розсудливого і поступового скорочення кількості ядерних озброєнь. Альянс постійно вітає досягнення у втіленні Договору зі скорочення наступальних озброєнь (СНО) і наголошує на необхідності втілення в життя договору СНО-2, яке може привести до подальшого значного скорочення стратегічних арсеналів, передбаченого договором СНО-3.

Усі ці зобов'язання і заходи відповідають меті Альянсу, яка полягає у гарантуванні безпеки і стабільності за найнижчого можливого рівня збройних сил, який задовольняє вимоги оборони.

Роль ядерних сил НАТО, що залишилися

Головне призначення ядерних сил, що залишилися, є політичним: зберегти мир і запобігти застосуванню сили. Вони роблять ризик агресії проти НАТО непередбачуваним і неприйнятним, чого не забезпечують звичайні озброєння самі по собі. Комбінація ядерних сил з відповідними звичайними озброєннями викликає у будь-якої країни, яка може наміритись отримати військову чи політичну перевагу, погрожуючи або використовуючи зброю масового знищення проти Альянсу, непевність щодо того, якою може бути відповідь НАТО. Стримуючи застосування ядерної, біологічної і хімічної зброї сили Альянсу роблять свій внесок у боротьбу з поширенням цієї зброї та засобів її доставки.

Колективна безпека, яку гарантує ядерна стратегія Альянсу, поширюється на усі країни-члени Альянсу. На додаток до цього присутність американських ядерних сил в Європі, які передані в розпорядження НАТО, посилює політичний і військовий зв'язок між європейськими і північноамериканськими членами Альянсу. Водночас участь без'ядерних держав у втіленні ядерної політики Альянсу демонструє як солідарність Альянсу, так і спільну відданість країн-членів Організації гарантуванню своєї безпеки та рівного розподілу відповідальності й ризику між усіма.

Політичний нагляд за ядерними силами НАТО також здійснюється спільно країнами - членами Альянсу. Група ядерного планування НАТО забезпечує участь міністрів оборони як ядерних, так і без'ядерних держав - членів Альянсу (за винятком Франції) у прийнятті рішень щодо ядерних сил НАТО та розвитку ядерної стратегії Альянсу. Між країнами - членами НАТО існує угода про те, що Організація повинна утримувати - і це має бути видно - основу військової потужності, що складається з відповідної суміші достатніх для колективної самооборони сил. Ядерні сили НАТО залишаються важливим елементом цієї потужності попри драматичні зміни у кліматі безпеки, які дали змогу Альянсу провести значне скорочення як самих ядерних сил, так і своєї залежності від них.